

บทคัดย่อ

สิม เป็นคำที่มีความหมายเดียวกับคำว่าโบสถ์ มักสร้างสิมแบบพื้นบ้านที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัว บางวัดก็ตกแต่งด้วยงานไม้หรือปูน รวมทั้งมีการวาดจิตรกรรมฝาผนัง หรือที่เรียกว่า ฮับแต้ม ภาพเขียนระบายสีอาจจะไม่มีสีเดียวไปจนถึงหลายสี ซึ่งส่วนใหญ่นิยมเขียนบนผนังด้านนอกอาคาร ภาพเขียนฝีมือช่างชาวบ้าน (ช่างแต้มหรือช่างฮับ) ภาคอีสานมีลักษณะเฉพาะถิ่นและโดดเด่น แบ่งออกเป็นสามกลุ่มดังนี้ กลุ่มที่ 1. เป็นฝีมือช่างภาคอีสาน กลุ่มที่ 2. เป็นฝีมือช่างกลุ่มที่ได้รับอิทธิพลมาจากช่างหลวงและช่างภาคกลาง และกลุ่มที่ 3. เป็นฝีมือช่างกลุ่มที่ได้รับอิทธิพลมาจากวัฒนธรรมล้านช้าง ภาพเขียนบนผนังสิมในภาคอีสานส่วนใหญ่นิยมเขียนบนผนังด้านนอกสิม รูปแบบของภาพเขียนจะแตกต่างกันไปตามความถนัดของช่างและความนิยมของแต่ละถิ่น ไม่มีรูปแบบที่ตายตัว เรื่องที่นิยมนำมาเขียน คือ พุทธประวัติชาดก วรรณกรรมพื้นบ้าน ประเพณี วัฒนธรรม รวมถึงสอดแทรกวิถีชีวิตของชาวอีสาน สำหรับเครื่องดนตรีก็เป็นภาพที่ปรากฏเห็นบ่อยที่สุดในฮับแต้มของสิมอีสาน คือ “ภาพคนเป่าแคน ฟ้อน ลำ” ฮับแต้มเหล่านี้สะท้อนให้เห็นถึงวัฒนธรรมทางดนตรีของอีสานและล้านช้าง สิ่งที่น่าสนใจนอกจากฮับแต้มเกี่ยวกับคนกำลังบรรเลงแคนแล้ว ยังปรากฏเครื่องดนตรีชนิดอื่น ๆ ประกอบไปด้วย ระนาด ซอวง วงกลองคู่ และปี่ ที่ปรากฏอยู่ในฮับแต้ม เพราะเครื่องดนตรีต่าง ๆ เหล่านี้ส่วนใหญ่ล้วนเป็นเครื่องดนตรีที่ได้รับความนิยมในภาคกลางของประเทศไทย จากภาพที่ปรากฏนักดนตรีกำลังบรรเลงปีพาทย์บนฮับแต้มอีสาน ที่แสดงว่าเพลงและดนตรีไทยนั้นมีอิทธิพลส่งผลให้ต้องปรับเปลี่ยนรูปแบบของการบรรเลงดนตรี ที่มีลักษณะเฉพาะตัว และยังปรากฏการบรรเลงวงดนตรีในภาคอีสาน

คำสำคัญ: ฮับแต้ม/ สิม/ ปีพาทย์/ อีสาน

Abstract

Sim is an ordination hall located in North-eastern of Thailand (ISAN). They usually created unique local Sim. Some temples decorated it with wood or cement art, and they also had murals which were called Hub-Tam. The murals were monotonous or colorful which were painted on the wall outside of the building. The characteristics, positions and stories created uniquely and locally by the Isan local specialists (Tam or Hub specialists) could be categorized as follows; group 1 – crafts from Isan specialists, group 2 – crafts from influenced specialists of Khang Luang and Middle-region Khang, and group 3 – crafts from influenced specialists of Lan Chang traditions. Isan Sim paintings were usually painted on the outer walls of the church. Painting patterns were indefinite and would be different depending on the specialists' proficiency and local values. Stories preferred for the painting were such as Buddha's tales, local literatures, traditions and cultures. It might be interleaved with Isan ways of life. Isan music instruments could be generally seen in Hub-Tam of Isan Sim such as Kaen playing and Isan traditional dances. They excellently reflected musical traditions of Isan and Lan Chang. Beside this, there was another interesting traditional reflection found that some musical instruments namely xylophones, gongs, double drums and flutes could be generally seen in some Hub - Tam because these musical instruments were favorable in the Middle region of Thailand. From the paintings of musicians playing flutes on Hub - Tam, it could be stated that Thai songs and music were so influential which affected the adjustment of the patterns of unique music performance that occurred in music band in The North-eastern region or "Isan".

Keywords: HubTam/ Sim/ Pi-Phat/ Isan

* อาจารย์ สาขาวิชาดนตรีศึกษา คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏร้อยเอ็ด, nametaey160@gmail.com

* Lecturer, Department of Music, Faculty of Education, Roi Et Rajabhat University, nametaey160@gmail.com

** อาจารย์ สาขาวิชาดนตรีศึกษา คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏร้อยเอ็ด

** Lecturer, Department of Music, Faculty of Education, Roi Et Rajabhat University, sinlapachok1983@gmail.com

Received: 16/7/2018 Revised: 30/11/2018 Accepted: 7/12/2018

สิม

“สิม” หมายถึง โบสถ์หรืออุโบสถของชาวอีสาน เป็นคำที่มีความหมายเดียวกับคำว่า ‘โบสถ์’ ในภาษาไทยกลาง ในชนบทอีสานสมัยที่ยังไม่มีอิทธิพลสถาปัตยกรรมแบบสยามเข้ามาครอบงำ มักสร้างสิมแบบพื้นบ้านที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัว คือ กะทัดรัด เน้นสมถะ เรียบง่าย สร้างเป็นศาลาโล่ง ๆ บางที่อาจจะมีการก่อผนังด้านหลังพระประธาน หรือบางที่ก็จะก่อทับทั้งสี่ด้าน จึงมักจะพบรูปแบบของสิมแบบดั้งเดิมทั่วไปในภาคอีสาน

“สิมเป็นคำที่ชาวอีสานใช้เรียกโบสถ์ซึ่งเชื่อกันว่าเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์รองลงมาจากพระธาตุ คำว่า ‘สิม’ น่าจะมาจากคำว่า ‘สีมา’ หรือ ‘เสมา’ สิมมีหลายแบบ แต่ที่เหลือให้เห็นในอีสานนั้น ส่วนใหญ่จะเป็นสิมที่ก่อด้วยอิฐดิบหรืออิฐเผาฉาบปูน ซึ่งมีทั้งสิมโถงหรือสิมโปร่ง (อายุประมาณ 200-250 ปี) และสิมก่อผนังหรือสิมทึบ (อายุประมาณ 100-200 ปี)”¹

ภาพที่ 1 สิม วัดป่าเลไลย์ บ.หนองพอก ต.ดงบัง อ.นาคนูน จ.มหาสารคาม

ภาพที่ 2 สิม วัดโพธาราม บ.ดงบัง อ.นาคนูน จ.มหาสารคาม

ที่มา: ธวัชชัย ศิลปโชค

ภาพที่ 3 ภาพนักดนตรีปีพาทย์บนจิตรกรรมฝาผนังภายในสิมวัดโพธาราม บ.ดงบัง อ.นาคนูน จ.มหาสารคาม

ภาพที่ 4 ภาพนักดนตรีปีพาทย์ในสิมวัดสวนวาริพัฒน์ บ.หัวหนอง ต.หัวหนอง อ.บ้านไผ่ จ.ขอนแก่น

ที่มา: ธวัชชัย ศิลปโชค

งานจิตรกรรมฝาผนังอีสานเป็นศิลปกรรมที่สำคัญสิ่งหนึ่ง ที่ปรากฏอยู่ตามวัดวาอารามต่าง ๆ ในภาคอีสานจำนวนมากไม่น้อย ทั้งในแหล่งที่เป็นชุมชนใหญ่ระดับเมือง ชุมชนระดับหมู่บ้าน ภาพจิตรกรรมฝาผนังอีสานก็เช่นเดียวกับภาพจิตรกรรมฝาผนังที่อื่น ๆ ถือเป็นภาพเขียนระบายสีอาจจะมียี่สิบถึงหลายสี ส่วนลักษณะของภาพจิตรกรรมตำแหน่งที่เขียนตลอดจนถึงเรื่องราวที่นำมาเขียนนั้นก็มีลักษณะพิเศษแตกต่างไปจากจิตรกรรมฝาผนังจากภูมิภาคอื่นอย่างน่าสนใจหลายประการ

1. อุทอง ประศาสน์วินิจฉัย, *ซ่อนไว้ในสิม ก-อ ในชีวิตอีสาน* (กรุงเทพฯ: โฟล์คโลรมเมจ ฟรันทิง กรุ๊ป, 2551), 14.

ภาพเขียนชาวบ้านภาคอีสานส่วนใหญ่เขียนไว้ตามอาคารพุทธศาสนา ได้แก่ ผนังโบสถ์หรือสิม ผนังวิหาร หรืออารามผนังหอไตร บนแผ่นไม้คอสองศาลาการเปรียญหรือหอแจก ฝาพระเวส ภาพเขียนเหล่านี้มักเขียนเรื่องพุทธประวัติ ทศชาติชาดก ปรีชาธรรม และวรรณกรรมท้องถิ่น ภาพเขียนบนผนังสิมในภาคอีสานมีทั้งที่เขียนบนผนังด้านนอกและผนังด้านใน แต่ส่วนใหญ่นิยมเขียนบนผนังด้านนอกสิม รูปแบบของภาพเขียนจะแตกต่างกันไปตามความถนัดของช่างและความนิยมของแต่ละถิ่น ไม่มีรูปแบบที่ตายตัว มักเขียนเป็นตอน ๆ ต่อเนื่องกันไป โดยช่างจะเลือกตอนที่สำคัญของพุทธประวัติชาดกแต่ละเรื่องมาเขียน องค์ประกอบของภาพมีภาพบุคคล อาคารบ้านเรือน และทิวทัศน์ ประเพณี ภาพบุคคล มักอยู่บนพื้นสีขาวหรือสีอ่อน ๆ ลักษณะของภาพแสดงให้เห็นความต้องการสื่อความหมาย และแสดงออกอย่างชัดเจนของช่างมากกว่าที่จะคำนึงถึงสุนทรียภาพและแบบแผน ภาพเขียนชาวบ้านภาคอีสานจึงดูเหมือนเป็นฝีมือหยาบ ๆ ซึ่งเป็นลักษณะของศิลปะชาวบ้าน ภาพเขียนชาวบ้านกลุ่มต่าง ๆ กระจายอยู่ในหลายท้องถิ่นในภาคอีสาน เช่น วัดป่าเลไลย์ บ.หนองพอก ต.ดงบัง อ.นาาดูน จ.มหาสารคาม (ภาพที่ 1, 5) วัดโพธาราม บ.ดงบัง อ.นาาดูน จ.มหาสารคาม (ภาพที่ 2, 3, 9) วัดสนวนวารีพัฒนาราม บ.หัวหนอง ต.หัวหนอง อ.บ้านไผ่ จ.ขอนแก่น (ภาพที่ 4, 6) วัดบ้านประดู่ชัย ต.บ้านนิเวศน์ อ.ธวัชบุรี จ.ร้อยเอ็ด (ภาพที่ 7) วัดสระบัวแก้ว บ.วังคูณ ต.หนองเม็ก อ.หนองสองห้อง จ.ขอนแก่น (ภาพที่ 8) ภาพเขียนฝีมือช่างชาวบ้าน (ช่างแต้มหรือช่างฮุบ) ภาคอีสานมีลักษณะเฉพาะถิ่นและโดดเด่น ภาพเขียนชาวบ้านภาคอีสานแบ่งออกเป็นสามกลุ่ม ดังนี้ กลุ่มที่ 1) ช่างภาคอีสานแท้ ๆ กลุ่มที่ 2) ช่างกลุ่มที่ได้รับอิทธิพลมาจากช่างหลวงและช่างภาคกลาง กลุ่มที่ 3) ช่างกลุ่มที่ได้รับอิทธิพลมาจากวัฒนธรรมล้านช้าง”²

แคน ฟ้อน ลำ คือวัฒนธรรมของชาวอีสาน

นอกจากภาพเรื่องราวเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา และวรรณกรรมท้องถิ่น ฮุบแต้มในอีสานยังปรากฏภาพเรื่องราวเกี่ยวกับประเพณีวิถีชีวิต และหนึ่งในภาพทั้งหลายที่กล่าวมานั้นมักปรากฏภาพคนกำลังบรรเลงเครื่องดนตรี ซึ่งเครื่องดนตรีที่ปรากฏมากที่สุดที่ฮุบแต้มของสิมอีสาน คือ “ภาพคนเป่าแคน ฟ้อน ลำ”

ภาพที่ 5 ภาพคนกำลังเป่าแคนและฟ้อนในขบวนแห่ตามประเพณีงานบุญของชาวอีสาน
วัดป่าเลไลย์ บ.หนองพอก ต.ดงบัง อ.นาาดูน จ.มหาสารคาม
ที่มา: ธวัชชัย ศิลปโชค

2. วิบูลย์ ลิ้มสวน, ศิลปะชาวบ้าน Folk art (กรุงเทพฯ: อมรินทร์, 2546), 70-76.

ภาพที่ 6 ภาพคนกำลังนั่งเป่าแคนประกอบหมอลำ
วัดสนวนวารัพัฒนาราม บ.หัวหนอง ต.หัวหนอง อ.บ้านไผ่ จ.ขอนแก่น
ที่มา: ธวัชชัย ศิลปโชค

ฮุบแต้มเหล่านี้สะท้อนให้เห็นถึงวัฒนธรรมทางดนตรีของอีสานและล้านช้างได้เป็นอย่างดี เพราะปรากฏเครื่องดนตรี คือ แคน ถือเป็นเครื่องดนตรี ใช้เป่าสื่อสารกับอำนาจเหนือธรรมชาติ คือ ผีบรรพบุรุษ เช่น ผีแถน หรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่นับถือ “พบหลักฐานเก่าสุุดราว 3,000 ปีมาแล้ว (แต่บางแห่ง อาทิ ที่มณฑลยูนนาน เคยพบแคนสมัยพุทธศักราชกว่า 4,000 ปีมาแล้ว) มีใช้ทั่วไปทุกกลุ่มชาติพันธุ์สุวรรณภูมิในอุษาคเนย์ทั้งผืนแผ่นดินใหญ่และหมู่เกาะ”³

แคนยังถือได้ว่าเป็นสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมด้านดนตรีของภาคอีสานของไทยและประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ซึ่งถึงแม้ว่าจะอยู่คนละประเทศแต่วัฒนธรรมด้านดนตรีและวัฒนธรรมด้านอื่น ๆ ระหว่างวัฒนธรรมอีสานกับวัฒนธรรมล้านช้าง ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ยังมีความคล้ายคลึงกันมากทีเดียว

ปัจจุบันแคนยังคงได้รับความนิยมจากผู้คนที่ทั้งสองประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในภาคอีสานของประเทศไทยเพราะแคนถือเป็นเครื่องดนตรีที่เป่าประกอบหมอลำเข้ากันได้ดีกว่าเครื่องดนตรีชนิดอื่น นอกจากนี้ยังพบว่าแหล่งผลิตแคนที่มีคุณภาพและใหญ่ที่สุดในภาคอีสานคือ ต.สีแก้ว อ.เมือง จ.ร้อยเอ็ด และ ที่ ต.ท่าเรือ อ.นาหว้า จ.นครพนม เพราะดินแดนแถบนี้โดยเฉพาะอย่างยิ่งพื้นที่ จ.ขอนแก่น จ.มหาสารคาม จ.ร้อยเอ็ด เป็นจังหวัดที่อยู่ในอีสานตอนกลางมีวัฒนธรรมทางด้านดนตรีและการแสดงที่เรียกว่า “กลุ่มหมอลำหมอลำแคน”⁴ ที่ค่อนข้างเข้มแข็งเพราะผู้คนส่วนใหญ่นิยมฟังหมอลำมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน จึงไม่แปลกที่จะพบเห็นฮุบแต้มของ คนเป่าแคน ฟ้อน ลำ ปรากฏอยู่ทั่วไปบนสิมอีสาน

สิ่งที่น่าสนใจนอกจากฮุบแต้มเกี่ยวกับคนกำลังบรรเลงเครื่องดนตรี (แคน) ประจำท้องถิ่นอีสาน ที่ปรากฏในจิตรกรรมฝาผนังที่เขียนอยู่บนสิมแล้ว ยังพบว่าเครื่องดนตรีกลุ่มหนึ่งซึ่งเป็นที่น่าสงสัยเป็นอย่างยิ่ง อันประกอบไปด้วย ระนาด ซอวง กลองคู่ และปี่ ที่ได้แทรกอยู่ในจิตรกรรมฝาผนังอีสานหรือฮุบแต้มนั้น ซึ่งเครื่องดนตรีดังกล่าวนี้ไม่ได้เป็นเครื่องดนตรีที่อยู่ในวัฒนธรรมทางดนตรีของอีสาน หากแต่เป็นเครื่องดนตรีที่ได้รับความนิยมในภาคกลางของประเทศไทย หรืออาณาจักรสยามในอดีต

3. สุจิตต์ วงษ์เทศ, *ดนตรีไทยมาจากไหน* (กรุงเทพฯ: หจก. หินทรายการพิมพ์, 2553), 62.

4. เจริญชัย ชนไฟโรจน์, *ดนตรีและการละเล่นพื้นบ้านอีสาน* (มหาสารคาม: ภาควิชาดุริยางคศิลป์ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2526), 2.

ภาพที่ 7 ภาพคนเป่าแคน และมีการฟ้อนรำ อยู่ทางด้านทิศเหนือของสิม
วัดบ้านประตูลัย ต.บ้านนิเวศน์ อ.ธวัชบุรี จ.ร้อยเอ็ด
ที่มา: ราชันย์ เจริญแก่นทราย

ปีพาทย์วัฒนธรรมดนตรีจากลุ่มน้ำเจ้าพระยา

“ปีพาทย์” ชื่อเรียกวงดนตรีที่มีปี ผ้อง กลอง ตะโพน ผสมกัน มีขนาดวงอยู่ 3 ขนาด คือ ปีพาทย์เครื่องห้า ปีพาทย์เครื่องคู่ ปีพาทย์เครื่องใหญ่⁵

วงปีพาทย์เป็นวงดนตรีที่บรรเลงหลากหลายโอกาส เช่น บรรเลงประกอบพิธีกรรม การประกอบการแสดงโขน ละคร จึงปรากฏวงปีพาทย์ที่มีหลากหลายรูปแบบตั้งแต่ขนาดเล็กไปจนถึงการรวมวงขนาดใหญ่ คำว่า “ปีพาทย์” นั้นพบว่าใช้มาตั้งแต่สมัยอยุธยา หรือเรียกว่า พิณพาทย์

พงษ์ศิลป์ อรุณรัตน์ ได้กล่าวถึงคำว่าปีพาทย์ ในหนังสือปฐมบทดนตรีไทย ความว่า

ดังปรากฏในคำฉันท์ สรรเสริญพระเกียรติสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงปราชญ์ทอง
ของพระมหาราชครู พบใช้คำว่า ปีพาทย์ ซึ่งเป็นวงประโคม ดังนี้

แต่รสังข์ประนังเสียงศรี	ฆ้องกลองเกร
และสนั่นครื้นเครง	ครื้นครื้นเครงเครง
สรวลรับ ปีพาทย์บันเลง	ครื้นครื้นเครงเครง
สเทือนสท้านพสุธา ⁶	

การแพร่กระจายทางวัฒนธรรมการบรรเลงปีพาทย์ มีการแพร่กระจายอยู่ก่อนแล้ว ตั้งแต่บ้านเมืองสมัยยังไม่ได้รวมเป็นอาณาจักร เป็นเพียงแว่นแคว้นต่าง ๆ การแพร่กระจายของปีพาทย์ฆ้องวงจึงน่าจะจำกัดอยู่ในกลุ่มเมืองใหญ่ เช่น

กลุ่มอาณาจักรกัมพูชา โดยปรากฏภาพปีพาทย์ ฆ้องวงที่สลักที่ปราสาทนครวัด และยังปรากฏการบรรเลงปีพาทย์ที่ใช้ในพิธีกรรมทั่วไปในกัมพูชา ในกลุ่มแม่น้ำมูล แถบ จ.สุรินทร์ ปรากฏการบรรเลงวง ตุ่มโหม่ง ที่ใช้ประกอบในพิธีกรรม ส่วนในกลุ่มแม่น้ำโขง ประเทศ สปป.ลาว พบฆ้องราวที่เรียงเป็นเสียงใช้ตีในพิธีกรรม เหมือน ๆ กัน⁷

5. ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2552 (กรุงเทพฯ: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่น, 2556), 700.

6. พงษ์ศิลป์ อรุณรัตน์, ปฐมบทดนตรีไทย (นครปฐม: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร มหาวิทยาลัยศิลปากร พระราชวังสนามจันทร์, 2554), 105.

7. สุจิตต์ วงษ์เทศ, ดนตรีไทยมาจากไหน, 86.

ภาพที่ 8 ภาพวงปีพาทย์ในอีสาน
วัดสระบัวแก้ว บ.วังคูน ต.หนองเม็ก อ.หนองสองห้อง จ.ขอนแก่น
ที่มา: ธวัชชัย ศิลปโชค

ในภาพคนกำลังบรรเลงเครื่องดนตรีซึ่งส่วนใหญ่แล้วเป็นเครื่องดนตรีที่ใช้ในวงปีพาทย์ ได้แก่ ระนาด ช้องวง ปี่ กลองคู่ และเครื่องประกอบจังหวะ นอกจากเครื่องดนตรีแล้วสิ่งที่น่าสังเกตอีกอย่างหนึ่งก็คือการแต่งกายของผู้บรรเลงนั้น มีความแตกต่างกับภาพวาดของนักดนตรีที่บรรเลงแคน คือ จะแต่งกายด้วยการนุ่งผ้าแบบเหน็บเตี่ยว สวมเสื้อคอกลม บางทีก็ไม่มี และสวมหมวกปีก ผู้ชายมักนิยมสีกย่นต์ตามร่างกายโดยเฉพาะอย่างยิ่งบริเวณต้นขาซึ่งเอาไว้สอดสว ส่วนภาพนักดนตรีที่บรรเลงปีพาทย์นั้นจะสวมเสื้อและนุ่งโจงกระเบนซึ่งมีความแตกต่างจากผู้คนอีสาน สันนิษฐานว่าการแต่งกายน่าจะเป็นผู้ที่มิใช่สถาบรรดาศักดิ์ในราชสำนักมากกว่าจะเป็นชาวบ้านธรรมดา

ภาพที่ 9 ภาพคนบรรเลงเครื่องดนตรีปีพาทย์
วัดโพธาราม บ.ดงบัง ต.ดงบัง อ.นาइन จ.มหาสารคาม
ที่มา: ธวัชชัย ศิลปโชค

การบรรเลงปีพาทย์ที่ปรากฏในอีสาน

การละเล่นมหรสพพื้นบ้านในการเสพงัน หรือการสมโภชในภาคอีสานมีหลากหลายอย่างการแสดง มีการแสดงฟ้อนรำ วัฒนธรรมหมอลำ วัฒนธรรมกัณทรึม วัฒนธรรมกลุ่มชาติพันธุ์ไท การละเล่นที่ปรากฏเครื่องดนตรี เครื่องดีด สี ตี เป่า ได้แก่ พิณ ซอ กลอง แคน ปี่ วงดนตรีที่มีการบรรเลงเพื่อเสพงันมีมาแต่โบราณ คือการบรรเลงวงมโหรีอีสานที่ ปรากฏเครื่องดนตรีที่มีการประสมวงคล้ายคลึงกับดนตรีไทยภาคกลาง การสืบทอดมโหรีอีสานมีการปฏิบัติสืบทอดอยู่ 2 กลุ่มใหญ่ คือ กลุ่มอีสานใต้ เป็นกลุ่มชนเชื้อสายเขมร ได้แก่ จ.สุรินทร์ จ.บุรีรัมย์ จ.ศรีสะเกษ “การบรรเลงวงมโหรีจะประกอบไปด้วย ซอ กระจับปี่ กลอง ฉิ่ง ฉาบ และระนาด”⁸ กลุ่มเชื้อสายโคราช ที่แพร่กระจายตัวมาจาก จ.นครราชสีมา เพชรบูรณ์ จ. มหาสารคาม และจ.ร้อยเอ็ด ใน “ระยะแรกรูปแบบการบรรเลงและการประสมวง คล้ายกับวงปีพาทย์ของภาคกลาง”⁹ แต่ปัจจุบันรูปแบบการประสมวงได้ปรับเปลี่ยนตามยุคสมัย และการสืบทอดของนักดนตรี ดังที่ปรากฏการบรรเลง วงมโหรีอีสาน ที่บ้านเทียมแซ่ จ.ร้อยเอ็ด โดยมีเครื่องดนตรี คือ ปี่ ซอด้วง ซออู้ กลองมโหรี ฉิ่ง ฉาบ

8. ราชันย์ เจริญแก่นทราย, “แบบแผนการบรรเลงมโหรีอีสาน: กรณีศึกษาบ้านเทียมแซ่ อำเภोजตุรพัตรพิมาน จังหวัดร้อยเอ็ด” (รายงานวิจัยระดับปริญญาบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2549), 36.

9. วัฒนธรรมจังหวัดร้อยเอ็ด, วงมโหรีพื้นบ้านอีสาน อำเภोजตุรพัตรพิมาน จังหวัดร้อยเอ็ด (ร้อยเอ็ด: สำนักงานวัฒนธรรม จังหวัดร้อยเอ็ด, 2548), 2.

ปีพาทย์ในฮุบแต้มส้มอีสาน

ราชันย์ เจริญแก่นทราย
ธวัชชัย ศิลปโชค

Pi Phat on Hub-Tam Mural Painting in Sim Isan

Rachun Charoenkaensai
Thawatchai Sinlapachok

การบรรเลงวงมโหรีอีสานในจังหวัดร้อยเอ็ดนั้น พบการบรรเลงวงดนตรีที่มีการถ่ายทอดทั้งสองกลุ่มเชื้อชาติ กลุ่มที่ได้รับวัฒนธรรมจากกลุ่มอีสานใต้ พบการบรรเลงของวงดนตรีของบ้านหนองแคน อ.ปทุมรัตน์ จ.ร้อยเอ็ด ที่มีพื้นที่ติดต่อกับ จ.สุรินทร์ ปรากฏการบรรเลงวงดนตรีที่ ประกอบขนาด ปี ซอ พิณ กลอง ฉิ่ง ฉาบ

ภาพที่ 10 ภาพวงดนตรี บ้านหนองแคน อ.ปทุมรัตน์ จ.ร้อยเอ็ด
ที่มา: <https://www.youtube.com/watch?v=Ck7h4gb1iOY>

และกลุ่มที่ได้รับวัฒนธรรมจากกลุ่มเชื้อสายโคราช พบการบรรเลงของวงดนตรีบ้านเทียมแซ่ ต.น้ำใส อ.จตุรพักตรพิมาน จ.ร้อยเอ็ด “ที่ได้รับการถ่ายทอดจากครูเพ็ง ซึ่งสืบทอดจากเชื้อสายโคราช ปรากฏการบรรเลงวงดนตรี ได้แก่ ปีใหญ่ ปี่น้อย ซอใหญ่ ซอเล็ก กลองมโหรี ฉิ่ง ฉาบ”¹⁰

ภาพที่ 11 ภาพวงดนตรี บ้านเทียมแซ่ ต.น้ำใส อ.จตุรพักตรพิมาน จ.ร้อยเอ็ด
ที่มา: <https://www.youtube.com/watch?v=11iF7PBGBMw&t=35s>

จากภาพที่ปรากฏนักดนตรีกำลังบรรเลงปีพาทย์บนฮุบแต้มส้มอีสาน การบรรเลงดนตรีหรือการเล่นในภาคอีสานนั้นมีวัฒนธรรมประเพณีที่ปรากฏบนภาพวาดส้ม ส่วนใหญ่จะปรากฏเครื่องดนตรี คือ แคน ประกอบกับอากปึกปรีชา ฟ้อนรำ สนุกสนาน ประกอบขบวนแห่ และการบรรเลงประกอบกับการร้อง ขับลำ เมื่อได้รับอิทธิพลทางวัฒนธรรมจากภาคกลาง ดังปรากฏภาพวาดเครื่องดนตรีปีพาทย์บนส้ม “และครั้งเมื่อพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์ ข้าหลวงต่างพระองค์ ทรงให้มีการเสพงันต้นเทียนใหญ่ถวายเข้าพรรษาในเมืองอุบล โดยให้มีหมอขับหมอลำ พิณพาทย์ ขี่ฉ่องวง แคนวง ในการสมโภชครั้งนั้น”¹¹

ระบบการปกครองส่งผลให้ต้องปรับเปลี่ยน และก่อให้เกิดวัฒนธรรมใหม่ ๆ หลายอย่างตามกาลเวลา และที่ยังปรากฏการบรรเลงดนตรีมาจนถึงปัจจุบันจากการสืบทอดทางวัฒนธรรมจากส่วนกลาง วัฒนธรรมในท้องถิ่นที่ปรับเปลี่ยน และถ่ายทอดมาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งได้ปรากฏการบรรเลงดนตรีพื้นบ้านที่มีการประสมเครื่องปีพาทย์ และเครื่องสาย ยังปรากฏให้เห็นในแต่ละท้องถิ่นที่มีเอกลักษณ์เฉพาะสายสืบทอดการบรรเลงมโหรีอีสาน คือสายสืบทอดจากกลุ่มวัฒนธรรมอีสานใต้ ที่ปรากฏการบรรเลงที่มีการประสมเครื่องดนตรีปีพาทย์ และสายสืบทอดจากทางวัฒนธรรมโคราช ที่ไม่ปรากฏการบรรเลงที่มีการประสมเครื่องปีพาทย์ แต่พบเพียง ซอ ปี กลองมโหรี และเครื่องกำกับจังหวะเท่านั้น การอนุรักษ์ และถ่ายทอดวัฒนธรรมพื้นบ้านเหล่านี้ได้รับการอนุรักษ์ พื้นฟู โดยสถาบันการศึกษาในระดับการศึกษาขั้นพื้นฐานและระดับอุดมศึกษา

10. ราชันย์ เจริญแก่นทราย, “แบบแผนการบรรเลงมโหรีอีสาน: กรณีศึกษาน้ำเทียมแซ่ อำเภอจตุรพักตรพิมาน จังหวัดร้อยเอ็ด.” 38.

11. เดิม วิภาคย์พจนกิจ, ประวัติศาสตร์อีสาน (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2546), 583.

ท้องถิ่น ร่วมกันอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นไม่ให้สูญหาย

ภาพที่ 12 ภาพขบวนแห่ วงปีพาทย์ในงานบุญบั้งไฟ อำเภอสุวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด ปี 2560

ที่มา: <https://www.facebook.com/photo.php?fbid=1673748582742257&set=pb.100003213946399.-2207520000.1536042179.&type=3&theater>

บรรณานุกรม

เจริญชัย ชนไฟโรจน์. *ดนตรีและการละเล่นพื้นบ้านอีสาน*. มหาสารคาม: ภาควิชาดุริยางคศิลป์ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2526.

เดิม วิพากย์พจนกิจ. *ประวัติศาสตร์อีสาน*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2546.

พงษ์ศิลป์ อรุณรัตน์. *ปฐมบทดนตรีไทย*. นครปฐม: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยนครปฐม มหาวิทยาลัยนครปฐม พระราชวังสนามจันทร์, 2554.

ราชบัณฑิตสถาน. *พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2552*. กรุงเทพฯ: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่น, 2556.

ราชนันท์ เจริญแก่นทราย. “แบบแผนการบรรเลงมโหรีอีสาน: กรณีศึกษากันต๊อยบ้านเทียมแซ่ อำเภอจตุรพักตรพิมาน จังหวัดร้อยเอ็ด.” รายงานวิจัย ระดับปริญญาบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2549.

วัฒนธรรมจังหวัดร้อยเอ็ด. *วงมโหรีพื้นบ้านอีสาน อำเภอจตุรพักตรพิมาน จังหวัดร้อยเอ็ด*. ร้อยเอ็ด: สำนักงานวัฒนธรรม จังหวัดร้อยเอ็ด, 2548. (อัดสำเนา).

วิบูลย์ ลี้สุวรรณ. *ศิลปะชาวบ้าน Folk art*. กรุงเทพฯ: อมรินทร์, 2546.

สุจิตต์ วงษ์เทศ. *ดนตรีไทยมาจากไหน*. กรุงเทพฯ: หจก.หยินหยาง การพิมพ์, 2553.

_____. *ปลั่งลาวชาวอีสานมาจากไหน*. กรุงเทพฯ: มติชน จำกัด (มหาชน), 2549.

อุทอง ประศาสน์วินิจชัย. *ซ่อนไว้ในลิ้ม ก-อ ในชีวิตอีสาน*. กรุงเทพฯ: โฟล์คอิมเมจ ฟรินติ้ง กรุป, 2551.